

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОГО ЛІСОКОРИСТУВАННЯ У ПРИВАТНИХ ЛІСАХ

Лісове законодавство, що є органічною частиною екологічного права, динамічно функціонує відповідно до загальних тенденцій розвитку законодавства екологічного. Аналіз тенденцій стосовно лісового законодавства дозволяє простежити процес формування сучасного поняття права загального користування лісом, до якого можна віднести (а) зміну сфери правового регулювання всієї системи законодавства й окремих її галузей, (б) диференціацію законодавства і (в) інтеграцію правового регулювання. Результат зазначеного процесу – зміна поняття “право загального лісокористування”, що досить тісно пов’язано з трактуванням у законодавстві категорії “лісовий фонд як об’єкт правокористування”. До цього фонду включено його землі, а до права лісокористування – право користування землями лісового фонду.

Дана стаття присвячена висвітленню питань стосовно поняття і змісту права загального лісокористування громадян, зокрема, щодо особливостей останнього в лісах, що знаходяться у приватній власності. Дослідженню зазначених питань приділяли увагу такі науковці, як С.А. Боголюбов, А.П. Гетьман, Є.Л. Мінін, В.К. Попов, М.В. Шульга та ін.

Конституція України надає громадянам України та іншим особам для задоволення їх власних потреб право користуватися природними ресурсами державної й комунальної власності (статті 13 і 14). Відповідно до ч. 2 ст.23 нового Лісового кодексу України (далі – ЛК) громадяни мають право вільно перебувати в лісах державної й комунальної власності, якщо інше не передбачено законодавством. Таке право в новому ЛК віднесено до лісового сервітуту, тобто до права обмеженого користування.

Зі змісту цієї статті ЛК виникає протиріччя стосовно того, що є об’єктом лісового сервітуту, оскільки за ч. 1 ст. 23 лісовий сервітут віднесено до права користування чужою земельною лісовою ділянкою, а не лісами. З огляду на зміст ст.7 ЛК, у якій проголошено, що ліси є правом власності Українського народу, виникає питання щодо коректності застосування терміна “чужа земельна лісова ділянка”. Адже всі громадяни України саме й утворюють Український народ, значить, вони і є власниками лісів.

Що стосується лісів, які знаходяться у приватній власності, то ЛК не закріплює права громадян вільно перебувати на їх території. Таким чином, у такому вигляді лісовий сервітут, установлений у ст.23 ЛК України, обмежує права останніх і не співпадає за змістом норм чинної Конституції України щодо права громадян на загальне користування природними ресурсами.

Але у статтях 65 і 66 ЛК передбачено можливість використання саме лісових ресурсів (а не лісів) у порядку загального користування. До них законодавство відносить плоди дерев, технічні, лікарські та інші продукти лісу, що служать для задоволення потреб населення й відтворюються у процесі формування лісових природних комплексів. До лісових ресурсів також належать корисні властивості лісів, тобто їх здатність зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню довкілля й очищати його, сприяти регулюванню стоку води, оздоровленню населення, його естетичному вихованню тощо.

Важливим у лісовому законодавстві є визначення категорії “загальне лісокористування”, дослідження якої має не тільки теоретичне, а й практичне значення. Теоретична значимість полягає в тому, що вирішення питання щодо загального лісокористування окреслює сферу дії законодавства про ліси; практичне – що чітко визначення цього поняття, яке адекватно відбиває вся сукупність природно-економічних характеристик лісу як об’єкта природи, дає можливість закріпити в лісовому законодавстві вимоги, які забезпечували б дійсно раціональне використання всіх видів лісових ресурсів і їх охорону без обмеження права користування лісом лише правовим регулюванням діяльності, пов’язаної зі споживанням цих ресурсів.

Якщо визнати, що загальне користування лісами є правовим інститутом, то це право слід визначити як сукупність установлених законом норм і правил, що регламентують діяльність фізичних осіб по користуванню лісами й лісовими ресурсами для задоволення особистих потреб. Більшість учених вважає це право невід’ємним природним правом людини, якого її неможливо позбавити, а підставою його виникнення – факт її народження [1, с. 100].

Правова конструкція загального лісокористування аналогічна праву загального природокористування, зокрема, водокористування. За переконанням О.С. Колбасова, останнє право виникає безпосередньо із закону і належить всім підприємствам, установам та організаціям у межах їх спеціальної правоздатності, а також усім громадянам та іноземцям [4, с. 89]. На відміну від права загального водокористування, загальне лісокористування мають право здійснювати лише громадяни України. Однак лісокористувачам, тобто безпосередніми учасниками конкретних лісових правовідносин, вони стають лише після здійснення ними певних юридичних дій.

Одного лише закону недостатньо для виникнення суб’єктивного права користування природним об’єктом, у тому числі загального права лісокористування. Мають бути здійснені відповідні правомірні дії, юридичні факти, які повинні зв’язати норму права й суб’єктивні права конкретного суб’єкта. У зв’язку з цим С.С. Алексєєв зазначає, що характер багатьох фактів (у цьому випадку стосовно права загального лісокористування) породжує ілюзію, що деякі правовідносини впливають безпосередньо із закону [2, с. 164]. Проте жодний юридичний наслідок з норми права конкретно не впливає. Необхідні юридичні факти – відповідні життєві обставини, передбачені юридичними нормами. Отже, підставами виникнення права загального лісокористування є правомірні дії, пов’язані з використанням лісів, для виконання яких законодавство не потребує спеціального дозволу.

З нашої точки зору, певну роль у системі юридичних фактів як підстав виникнення права загального користування лісом відіграють юридичні вчинки. Підгрунтя таких видів права лісокористування, як побічне лісове користування (збір ягід, грибів тощо) й користування лісом у культурно-оздоровчих цілях, становить юридична дія – факт перебування людини в лісі. Відповідно до статей 23 і 66 ЛК України громадяни мають право вільно перебувати в лісах, збирати дикоростучі плоди, горіхи, гриби, ягоди та інше, для чого не потрібно спеціального дозволу. Підставою виникнення конкретного права загального лісокористування є не сам закон як такий, не факт народження людини, а факт юридичний – перебування громадянина в лісі.

На жаль, на сьогодні інститут загального лісокористування (як і природокористування) належним чином фактично не врегульовано. В екологічному законодавстві (й у лісовому, зокрема) належним чином регламентовано тільки інститут спеці-

ального користування. Таким чином, за відсутності відповідної регламентації права загального лісокористування виникає питання щодо кола його суб'єктів, їх прав та обов'язків, меж і цілей користування.

Згідно з нормами ЛК України можна зробити висновок, що право загального користування охоплює право фізичних осіб – як громадян України, так і іноземних громадян – вільно перебувати в лісах державної й комунальної власності з метою збору для власного споживання дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів тощо. Зазначимо, що їм не потрібно отримувати спеціального дозволу й це користування здійснюється безоплатно.

Але, щоб здійснювати загальне користування в лісах приватної власності, потрібно отримати згоду власника, тобто це означає, що фактично необхідно одержати його дозвіл. Якщо ж розглядати це право з позицій лісового сервітуту, тобто як право обмеженого користування чужою приватною лісовою ділянкою, то закон передбачає можливість укладання спеціальної угоди про сервітут і стягнення плати на користь власника за користування останнім. Отже, загальне користування приватними лісами вимагає отримання на це дозволу й може бути платним.

Чинне лісове законодавство, що регулює загальне використання лісових ресурсів, закріпило максимальні норми безоплатного збору дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів, які встановлюються органами виконавчої влади за поданням органу з питань лісового господарства і погоджуються з органами виконавчої влади з питань охорони довкілля. Під час загального користування лісовими ресурсами громадяни зобов'язані виконувати вимоги пожежної безпеки в лісах, збирати тільки дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, гриби за допомогою засобів і в тих обсягах, що не завдають шкоди відтворенню лісових ресурсів, не погіршують санітарного стану лісів тощо.

Загальне користування лісовими ресурсами, на нашу думку, тут фактично обмежено деякими видами побічного лісового користування. Якщо ж виходити з конституційних норм, то до загального користування лісами потрібно віднести використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних та освітньо-виховних цілей. Але, на жаль, чинне лісове законодавство відносить ці види користування до спеціальних.

Таким чином, аналіз лісового законодавства дозволяє зробити висновок, що в ЛК України фактично передбачено 2 види загального користування: (а) загальне користування корисними властивостями лісів і (б) загальне використання лісових ресурсів. І перші, і другі відносини становлять собою єдиний інститут загального використання лісів. Підтримуючи досить поширену точку зору, що загальне користування природними ресурсами характеризується саме безоплатністю, не потребує спеціального дозволу й виділення окремої лісової ділянки [3, с. 121], можемо зробити висновок, що право загального використання лісів застосовується тільки до таких, які належать до публічних, тобто знаходяться в державній або комунальній власності.

Приватні ліси за нормами чинного ЛК на сьогодні знаходяться у складі сільськогосподарських угідь, фермерських господарств і приватних сільськогосподарських підприємств, займають відносно невеликі ділянки (загальною площею близько 5 га) і використовуються власниками в першу чергу як захисні лісові насадження. Тому можна вважати, що в цих лісах право загального користування на загальних підставах, передбачених законодавством, не може здійснюватись. Це не є обмеженням прав загального користування, тому що лісове законодавство передбачає такі випадки. Наприклад, загальне лісокористування заборонено здійснювати у природних заповідниках і на інших об'єктах природного заповідного фонду. Таке обмеження може бути і з метою збереження лісів у випадках пожежної небезпеки або при їх пошкодженні небезпечними для здоров'я громадян шкідниками.

Таким чином, з урахуванням сільськогосподарського призначення приватних лісів вважаємо за доцільне обмежити в них здійснення права загального користування ними.

Список літератури: 1. Аграрное и экологическое законодательство в России и СНГ (сравнительно-правовой анализ) / Отв. ред. С.А. Боголюбов и Е.Л. Минина. – М.: НОРМА, 1999. 2. Алексеев С.С. Общая теория права: Курс в 2-х т. – Т. 1. – М.: Юрид. лит., 1981. – 360 с. 3. Екологічне право України: Підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / За ред. А.П. Гетьмана та М.В.Шульги. – Х.: Право, 2005. – 382 с. 4. Колбасов О.С. Теоретические основы права водопользования в СССР. – М.: Наука, 1972. – 227 с.

Надійшла до редакції 10.04.2007 р.